

Лекція 4.

Поняття, функції й принципи діяльності видавництв

План

1. До історії виникнення перших видавництв.
2. Поняття видавництва, видавничого підрозділу.
3. Професійні гілки видавництва.
4. Поняття „видавнича програма” та чинники, які впливають на її зміст.

Література

1. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця – К.: Наша культура і наука – Ін-Юре, 2004. – С. 68-82;
2. На допомогу видавцю початківцю // Вісник Книжкової палати. — № 8. — С. 22—24 ; № 9. — С. 15—16 ; № 10. — С. 9—12 ; № 11. — С. 7—9 ; № 12. — С. 8—10;
3. Книга для авторов: Как создать и издать книгу лучше, быстрее, дешевле / Ред.-сост. О. Слуцкий. – М.: Изд. дом "Дашков и К.", 2001. – 384с.

«Когда мы пытаемся мысленно представить себе общую картину того, что дало нам книгопечатание вплоть до наших дней, то разве не возникает перед нами вся совокупность его творений как исполинское здание, над которым неустанно трудится человечество и которое основанием своим опирается на весь земной шар, а чудовищной вершиной уходит в непроницаемый туман грядущего. Это какой-то муравейник умов. Это улей, куда золотистые пчелы воображения приносят свой мед».

Виктор Гюго

Історія виникнення видавництв у світі.

Творці й переписувачі давніх рукописних книг на зорі рукописної справи здебільшого поєднували в собі функції і перекладача, і редактора, і коректора, і каліграфа (писаря), і художника. А нерідко й письменника, який сам створював і оформляв текст (це все, що виходить за межі богословських

текстів – хроніки, літописи, полемічні трактати, панегірики, навчальні посібники). Отож, мали вони передусім високоосвіченими, творчими особистостями, обдарованими відповідними здібностями й талантами.

У стародавньому Римі, наприклад, із збільшенням попиту на різноманітні рукописні тексти, справа переписування книг поступово набирала цехового характеру. Кілька спеціально підготовлених каліграфів писали тексти під диктовку. В одному з описів середньовічного монастирського скриптонію зазначено: „На першому поверсі містилася писарня. В ній світло, шість вікон, сім конторок для писарів. Посередині сидів диктатор, він читав манускрипти, 14 писарів записували”.

Подібні цехи існували і в давній Україні. Таку форму запровадили в школі переписувачів книг при дворі Ярослава Мудрого. А можливо, й при Десятинній церкві. Однак, зважаючи на високий рівень текстового й художнього виконання давньоукраїнських рукописних книг, можна припустити, що справа ця на початку мала здебільшого індивідуальний, а пізніше (скажімо, в Печерській лаврі) – цеховий характер.

Оскільки переважна більшість книготворчих осередків в Україні створювалася при монастирях, то такими творцями були передусім ченці. Згадки в літературі про організацію цієї справи в монастирях є різними. У деяких джерелах вказується, що писати чи переписувати книги доручалося лише обраним ченцям, і виконувалася ця робота в келіях лише в умовах „благостного настрою”. З інших довідуємося, що одним із способів покарання ченців було саме переписування книг. Часом за допущені помилки такі каліграфи змушені були працювати і в позаурочний час, переписуючи значно більше сторінок.

Створення рухомих літер, а надалі й винахід друкарства згодом посприяло розширенню спеціалізацій працівників на окремих етапах підготовки і друкування книги, що пізніше стало причиною відокремлення видавничих та друкарських процесів і паралельного розвитку двох взаємозалежних підрозділів – видавництва і друкарень. Із збільшенням обсягу

книговидань від друкарень поступово відокремлюються допоміжні виробничі підрозділи, які згодом розростаються в цілі підприємства, працюючи з друкарями за угодою (словолитні, палітурні, граверні майстерні, папірні тощо).

У 15-17ст. друкарні створюються при братствах, школах, академіях, монастирях. Наприкінці 18-поч.19 ст. на зміну друкарства як ремесла приходить окрема галузь провистості – поліграфія, що перебирає на себе друк усіх видів видавничої продукції (книг, періодики, плакатів, буклетів, печаток, етикеток). Саме на цей час припадає процес відокремлення видавничої справи від поліграфії.

З-поміж численної кількості українських видавництв, з різною історією створення й функціонування, для прикладу варто звернутися до структури першої щоденної українськомовної газети у складі Російської імперії ("Рада"). В історії української преси газета "Рада" посідає особливе місце. Це була не звичайна газета, а видання, в якому обстоювалась українська ідея. Відстоювали її тоді знакові особистості тогочасної дійсності, люди знаючі, діячі твердих переконань, з їх числа 1917 – 1920 років. вербувалися державні діячі УНР. На сторінках "Ради" шліфувався правопис української мови, утверджувалися основні риси українського публіцистичного стилю. Структуру видавництва утворювали: *авторський колектив, дописувачі й редакційний комітет* (близько 100 осіб, серед них - М. Грушевський, М. Вороний, Б. Грінченко і його дружина М. Грінченко (Загірня), В. Доманицький, Д. Дорошенко і В. Дорошенко, С. Єфремов, Гр. Коваленко., М. Комар, В. Леонтович, О. Лотоцький. Тут були молоді А. Тесленко, В. Самійленко і вже відомі люди, котрі були знані як громадські діячі та організатори "Просвіти". Серед них, наприклад: Володимир Страшкевич – відомий державний діяч і науковець, Кость Лоський – юрист, громадсько-політичний діяч, письменник і публіцист, піонер національного відродження на Холмщині, Андрій Яковлів – вчений, юрист, громадський і політичний діяч, у майбутньому член Центральної ради, керівник її канцелярії,

письменниця Олена Пчілка, марксист М. Гехтер, Л. Юркевич, якого В. Ленін вважав своїм небезпечним противником), *видавці* (Б. Грінченко) й *розповсюджувачі*. Про умови роботи у своїх "Спогадах" пише Є. Чикаленко: "Коли, повернувшись з-за кордону, я в перший раз прийшов до редакції і побачив Матушевського Ф., то аж ахнув: він страшно зблід, пожовк, виглядав зовсім хворою людиною. Та й не дивно, бо окрім каторжної праці, окрім убивчої атмосфери в редакційному комітеті, він ще не доїдав і не досипляв увесь час. Жив він у Боярці, де дружина його служила земським лікарем; щодня і в дощ і в завірюху, треба було бігти на двірець, їхати до Києва, сидіти по кілька годин у редакції не ївши, потім знову їхати на Боярку. Часто-густо треба було ще зоставатися і на вечір... доводилося харчуватися бозна як. Це з його боку була така самопожертва, таке геройство духа, що коли наша преса матиме будуччину, коли вона розів'ється так, як у людей, то ім'я Матушевського Ф. П. повинно нею возвеличитися на вічні времена, як нашого першого мученика преси". Більшість з засновників видавництва емігранти або були розстріляні за наказом СБУ. (*О. Іванченко. Така їхня газетярська доля*).

За даними Інтернет-ресурсів „ Світове книговидавництво має розвинуту видавничу систему, наразі нараховує близько 500 тис. видавництв й інших організацій. Найпотужнішою мережею видавництв володіють США (120 тис.), Великобританія (60 тис.), Франція (25 тис.) й Японія (бл.20 тис.). Світова видавнича система відрізняється досить високою динамікою зростання: за останні 15 років кількість видавництв збільшилося приблизно втричі. Це обумовлено включенням у цю галузь діяльності середніх та дрібних підприємств, поряд з якими в кожній країні діють потужні об'єднання-гіганти, й медіа холдінги.

Завдання: вписати 10 найпотужніших видавництв України.

Поняття видавництва.

Серцевину процесу творення друкованого продукту складають взаємно обумовлені послідовні дії, пов'язані з написанням; логічним, фактологічним, смисловим, структурним і мовним удосконаленням; відповідним художнім оформленням нового твору; переписуванням (друкуванням) та донесенням його до споживача.

Висловлюючись професійною термінологією, йдеться про виконання певних редакторських, художньо-оформлювальних, виробничо-поліграфічних, економічних та маркетингових функцій, які необхідно здійснити до того, коли те чи інше видання потрапить до рук читачеві. І якщо на початках книжкової справи з усіма цими процесами могла справлятися одна людина, то із зростанням попиту на книгу, розвитком технічних засобів, розподілом послідовного комплексу операцій на два автономні блоки — власне суто видавничий і друкарський — до процесу творення книги виявилось залученим усе більше коло людей з чітко окресленими професійними навичками. Так почали організовуватися й формуватися окремі підрозділи чи структури цехових майстрів, які згодом отримали назву видавництва чи видавничого підрозділу.

Видавництво – це створене у відповідній організаційно-правовій формі підприємство, головним змістом діяльності якого є підготовка, випуск і реалізація друкованих, електронних і комбінованих видань. На думку російських науковців, зокрема, О. Акіпова (факультет журналістики Воронежського державного університету) „основным учреждением в системе издательского дела является издательство:

Издательство — это государственное, общественное, кооперативное или частное предприятие, обладающее правом на издательскую деятельность, осуществляющее подготовку и выпуск печатной продукции на принципах самостоятельной коммерческой деятельности и в соответствии требованиями государственных стандартов”.

За спостереженням цього ж науковця, з отриманням незалежності в пострадянських країнах відбулися суттєві організаційні трансформації: „В

новых условиях органы управления издательским делом, отказавшись от участия в планировании, от контроля за тематикой, снабжения материалами и управления реализацией продукции, оставили за собой функции контроля за соблюдением законов Российской Федерации и других нормативных актов в отрасли, созданием отраслевых нормативных документов, регистрации, до недавнего времени — выдачи лицензий и международных стандартных номеров изданий”.

Те саме можна сказати і про функціонування вид-в в Україні. На межі тисячоліть видавничо-поліграфічний сектор національних економік західних країн став одним із найприбутковіших у структурі галузей, які стрімко розвиваються. Незважаючи на всі суб'єктивні й об'єктивні труднощі, в Україні видавничасправа, як, до речі, і журналістика, також прагне виходити на цей шлях. За підготовку й тиражування будь-яких текстів, плакатів, альбомів в останні роки стало братися все більше й більше бажаючих, переслідуючи переважно єдину мету, — заробити гроші. Проблема в іншому. Видавничою

справою нерідко вирішують зайнятися люди, які, м'яко кажучи, не зовсім для цього

придатні з професійної точки зору. Чомусь поширеною стала думка про те, що коли ти хоч трохи оволодів комп'ютером, то вже можеш вважатися видавцем. Але ж таїть ця справа в собі не лише елемент "початкової комп'ютерної грамотності", не лише привид легкої комерції, а й культури.

На відміну від видавництва, видавничий підрозділ не має юридичного статусу і є складовою будь-якого іншого підприємства, організації, закладу, що одержали, з-поміж інших, право видавничої діяльності. Що ж до організації тут самого редакційно-видавничого процесу, то він нічим не відрізняється від того, який існує у видавництві.

У відповідності до специфіки продукції у видавництві виділяють дві професійні гілки: редакторська (головний редактор, завідувачий редакцією,

редактор, молодший редактор, відповідальний редактор тощо) й виробнича (заступник директора видавництва з виробництва – виробничий відділ: коректорська група, група художнього й технічного редагування, група сбыту й постачання, група випуску продукції).

Редакція – головна виробнича одиниця у видавництві, що складається з групи творчих співробітників, які займаються редагуванням, підготовкою до поліграфічного репродукування й керівництвом іншими процесами щодо випуску видавничої продукції.

Типологія сучасних видавництв.

За формою власності типологічна картина видавництв сьогодні значно відрізняється від тієї, яка існувала за радянської доби. Залежно від форм власності, передбачених цивільним законодавством, в Україні можуть створюватися й діяти видавництва, як складові підприємств, таких видів:

- державне, що діє на основі державної власності;
- комунальне, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- приватне, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта видавничої діяльності (юридичної особи);
- колективне, що діє на основі колективної власності.

У відповідності з чинним законодавством усі видавництва, незалежно від форми власності, мають однакові права та обов'язки, втім числі й щодо участі у виконанні різноманітних державних програм.

За формою об'єднання майна засновників

розрізняють: акціонерні товариства (АТ), товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), товариства з додатковою відповідальністю (ТДВ).

В акціонерних товариствах статутні фонди поділені на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості. АТ несе відповідальність за зобов'язання тільки майном

товариства, а акціонери — в межах вартості належних їм акцій. На відміну від АТ, у товариствах з обмеженою відповідальністю статутні фонди поділені

на частки, розмір яких визначається установчими документами. ТОВ несе відповідальність за своїми зобов'язаннями, як і в попередньому випадку, тільки своїм майном, а учасники товариства — у межах своїх вкладів. Зобов'язання у товариства з додатковою відповідальністю (ТДВ) значно більші: власне майно, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

За способом формування статутного фонду видавництва можуть бути унітарними та корпоративними. Унітарним видавництвом є таке, що створюється одним засновником. Він виділяє для цього майно, формує статутний фонд, затверджує статут, на засадах трудового найму формує штат працівників, безпосередньо або через найнятого фахівця керує колективом. Корпоративне видавництво утворюється спільним рішенням двох або більше засновників. Діє воно на основі спільної діяльності засновників чи на основі об'єднання майна. Керівництво таким підприємством здійснюється через органи, що створюються засновниками.

За економічною природою господарювання працюють два види видавництв: комерційні та некомерційні. Комерційні видавництва розглядають підготовлену і випущену власними силами видавничу продукцію як товар і мають головною мету — одержання прибутку. Некомерційні видавництва випускають таку продукцію здебільшого у виробничих чи пропагандистських цілях, задовольняючи потреби галузі, громадської організації чи партії.

За обсягом випущеної продукції класифікують великі, середні і малі видавництва.

Відповідно до європейських мірок, великим видавництвом прийнято вважати таке, яке упродовж року випускає понад сто назв книг. Середнє — від десяти до ста. Мале — до десяти назв.

Звичайно, таку кількісну ознаку слід сприймати умовно, зважаючи ще й на обсяги видань (в обліково-видавничих аркушах) та їх накладу. Окрім

кількості назв, у країнах Євросоюзу статус видавництва у цьому блоці визначається також і обсягом річного обороту коштів. Малим вважається видавництво, де цей показник складає менше 10 тис. євро. Середнім — від 10 до 1 млн євро. Великим — понад 1 млн євро.

За тематичним репертуаром видань, які випускають видавництва, їх можна поділити на вузькоспеціалізовані, специфічної тематики та універсальні,

Вузькоспеціалізоване видавництво здебільшого працює з чітко визначеним видом фахової літератури (наукова, навчальна шкільна, навчальна для ВНЗ, що охоплює всі предмети і навчальні дисципліни або якісь окремі їх напрями — сільськогосподарський, природничий, гірничий, медичний тощо). Це зазвичай малотиражні (крім шкільних підручників), а тому й дорогі за відпускною ціною видання, які однак розраховані на свого стабільного споживача. Шукати такого споживача доводиться не в книгарні, а безпосередньо в навчальному чи науковому закладі, під час проведення відповідних наукових заходів чи імпрез. Видавництво специфічної тематики зорієнтоване передусім на таку групу читачів, до речі, стабільно значну за кількістю, специфіка читацького інтересу якої зводиться до "споживання" літератури на теми дозвілля, хобі, туризму, мистецтва, релігії. Видавець цього блока літератури прагне втримувати біля себе означене коло покупців такими новинками, адже нерідко деякі з них спонукають до започаткування певної серії — широкої за кількістю назв і тривалої в часі видання. Універсальні видавництва роблять погоду на книжковому ринку передусім літературою широкого профілю — від художніх бестселерів до науково-популярних видань. Вони можуть готувати до друку одночасно літературу з кількох галузей знань.

За читацьким колом розрізняють видавництва для дітей, для школярів, для молоді.

На українському книговидавничому ринку міцно утвердилися видавництва, продукція яких призначається передусім дітям ("Веселка", "А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га", "Котигорош-

ко"). Видавнича програма "Школяра" і "Ранку" розрахована на учнів загальноосвітніх шкіл. Понад 80 років у Києві діяло видавництво з промовистою назвою "Молодь", яке

видавало літературу, розраховану на молодіжну читацьку аудиторію.

За знаковим принципом творення видань видавництва спеціалізуються на випуску текстових, електронних, нотних, картографічних, мистецьких видань.

Згідно з даними Інституту відкритого суспільства (Будапешт), який проводив на початку нового тисячоліття дослідження ситуації у видавничій справі країн Східної Європи, на цих теренах переважають видавництва, які готують і передають інформацію традиційно — на паперових носіях інформації (80 відсотків), частка електронних версій книги зовсім незначна — становить лише один відсоток. Але вже є 18 відсотків видавництв, які на сьогодні поєднують ці два види видань. З нотним способом передачі інформації в Україні працює переважно видавництво "Музична Україна". Все більше на сьогодні видавництв за знакову основу творення книги беруть картографію і образотворчі роботи.

За структурною підпорядкованістю можна виділити самостійні видавництва, філії, представництва. Самостійне видавництво є юридичною особою, має відокремлене майно, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом, рахунки в банківських установах. Філії та представництва не є юридичними особами. Це — лиш окремий підрозділ, що розташований поза місцезнаходженням самостійного видавництва і здійснює його інтереси в конкретному регіоні, нерідко — за кордоном. Аби не втрапити в правову колізію, про цю обставину особливо важливо пам'ятати тим авторам, хто вступає з керівниками таких підрозділів у переговори щодо уступки (покупки) ліцензії на перевидання чи поширення твору або ж має намір здійснити принадний, але дорогий з фінансового боку, проект спільного видання.

У цьому контексті початкуючому видавцеві слід пам'ятати ще про одну законодавчу норму: у разі, якщо в статутному фонді видавництва іноземна інвестиція становить не менш як десять відсотків, воно визнається видавництвом з іноземними інвестиціями. Якщо ж частка цих інвестицій складає сто відсотків — таке видавництво вважається іноземним.

В Україні функціонують видавництва різних напрямлений и типа організації:

— *по випускаемой продукції* — книжні, книжно журнальні, газетні, газетно_журнальні, видавництва по випуску образотвірної продукції, картографічні, нотні и др.;

— *по отраслевой приналежности* — видавництва громадських організацій, наукових, професійних и других обществ, творческих союзів, міністерств и ведомств;

— *по административно_территориальному признаку*: центральні (общероссийские), регіональні, областні. (Акопов).

Оптимальна структура сучасного видавництва. Найбільш відомими структурами видавництв сьогодні є радянська, західноєвропейська й американська. Вони різняться між собою кількістю керівників, виконуваними ними функціональними обов'язками, способами кооперації, умовами отримання заробітної плати тощо.

Висновки щодо оптимальної структури сучасного видавництва можуть бути такими:

1. У ринкових умовах, коли конкуренція серед видавців дедалі загострюватиметься, свою дієздатність і результативність можуть довести лише гнучкі, невеликі, здатні до видозмін, пристосування й наступальності, видавничі системи, очолювані професіоналами.

2. Структура й підпорядкованість підрозділів видавництва залежить передусім від його типологічних ознак, змісту розробленої програми,

складності обраних для видання текстів, визначених способів промоції книжкової продукції, професіоналізму кожного члена колективу.

3. Незалежно від кількості працюючих і наявності конкретних підрозділів, у видавництві мають бути фахівці таких спеціальностей: редактор, коректор, спеціаліст із комп'ютерних технологій (з поєднанням функцій верстальника і технічного редактора), художник-дизайнер, спеціаліст із маркетингу, спеціаліст із фінансів та економіки, фахівець із поліграфічного виробництва.

4. У невеликих за обсягом діяльності видавництвах важливо, аби штатні працівники могли поєднувати кілька функцій, які є наближеними до сфери їхньої професійної діяльності. В цілому ряді видавництв, де на високому технологічному рівні забезпечено підготовку оригінал-макетів (зокрема комп'ютерні програми успішно відпрацьовують перевірку правопису й граматики, здебільшого української російської мов), немає в штатному розписі посади коректора. Однак у такому разі саме висококласний видавничий редактор покликаний оволодіти нюансами коректорського ремесла. Спеціаліст із комп'ютерних технологій мусить оволодіти в такому видавництві і функціями технічного редактора та верстальника. Ідеальний варіант успішної діяльності в сучасних умовах створеної видавцем-початківцем видавничої структури є безперечно таким, коли колектив підібрано з професіоналів і однодумців.